

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У ВИМІРАХ КОНЦЕПЦІЇ МУЛЬТИПЛІКАТИВНОСТІ

Стаття присвячена спробі обґрунтування вихідних положень концепції мультиплікативності відповідно до педагогічної підтримки професійного становлення майбутніх учителів.

Ключові слова: концепція мультиплікативності, педагогічна підтримка, професійне становлення майбутніх учителів.

Зміни у сфері соціокультурної діяльності людства відображають реалії 10-х рр. XXI століття і пов'язані з нарощуванням інтелектуального та духовного потенціалу особистості, які найчастіше відбуваються в освітньому просторі. При цьому найбільш яскраві перетворення простежуються в системі вищої освіти, спрямованій на підготовку висококваліфікованих спеціалістів, спроможних здійснювати стратегію збалансованого розвитку, що об'єднує в єдине ціле економічну, екологічну і соціальну сфери.

У цьому аспекті провідна роль належить підготовці майбутніх учителів, оскільки саме їхня професійна діяльність має стати рушійною силою тих перетворень, на які очікує суспільство. Відтак, стає зрозумілою необхідність визначення особливостей педагогічної підтримки професійного становлення майбутнього вчителя в умовах кардинальних світоглядних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, свідчить про багатовекторний пошук науковців у цьому напрямі: пошук психологічних умов професійного розвитку студентів ВНЗ (П. Лотова [1]); шляхів оптимізації професійного становлення вчителя (В.Ф.Орлов [2]); чинників, що сприяють особистісному і професійному зростанню людини (А.Деркач [3], В. Андронов [4]); особливостей педагогічної підтримки розвитку особистості (О.С.Газман [5]) тощо. Водночас проблема педагогічної підтримки професійного становлення майбутнього вчителя залишається ще недостатньо вивченою. У першу чергу це стосується з'ясування методологічних витоків цієї підтримки, виходячи з вимог сьогодення.

Відтак, мета статті полягає у визначенні вихідних методологічних положень концепції мультиплікативності відповідно до педагогічної підтримки професійного становлення майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу дослідження почнемо із з'ясування особливостей феномена "педагогічна підтримка".

По-перше, слід зауважити, що ідеї педагогіки підтримки почали інтенсивно вивчатись у другій половині 80-х років ХХ століття і поступово вибудовувалися в єдину струнку концепцію зусиллями творчої групи на чолі з О.Газманом у середині 90-х рр. Вихідні положення цієї концепції, що були схарактеризовані О.Газманом, розкривали визнання прав людини на інтелектуальну, моральну, економічну свободу, моральну і соціальну суверенність, яка поєднується з індивідуальною, етичною та соціальною відповідальністю за свої рішення, дії і вчинки [5]. Сутність гуманістичних уявлень про людину, на думку науковця, полягає у тому, що особистість розглядається у трьохмірному просторі: біологічному (природному), соціальному (культурному) і екзистенціальному (незалежному, вільному, самосутісному). Ключовою характеристикою цього третього виміру є "свободоздатність" здатність до автономного, нонконформістського існування, здатність незалежно (з урахуванням біологічних і соціальних вихідних позицій та намаганням подолати їх) вибудовувати свою долю, здійснювати власний, індивідуальний вибір на основі самостійного усвідомлення свого життєвого призначення [5].

Слід акцентувати, що спочатку педагогічна підтримка розглядалася (і в більшості випадків продовжує розглядатися) у площині роботи з дитиною, з учнем. Водночас сучасні вимоги суспільства до вчителя як до творчої, освіченої, компетентної особистості свідчать про нагальну потребу в якнайшвидшому формуванні такої особистості, починаючи з фахової підготовки у вишах. У цьому аспекті необхідно розглядати питання про педагогічну підтримку професійного становлення майбутніх учителів. Перш ніж з'ясувати особливості цього процесу, необхідно розглянути сутність сучасного тлумачення поняття "професійне становлення майбутнього вчителя".

Професійне становлення майбутнього вчителя – це процес його поступового входження у професійну діяльність у період навчання у вишу. Витоки цього процесу пов'язані зі свідомим вибором майбутньої професії. Вимоги до педагогічної освіти в інноваційному, стрімко змінюваному суспільстві сьогодення пов'язані з тим, що вчитель перестає бути основним джерелом і транслятором інформації. Ця функція педагогічної діяльності, залишаючись дуже важливою, відходить на другий план, а перше місце посідають орієнтовна, розвивальна й особистісно-формувальна функції. Базований на суб'єкт-суб'єктній взаємодії педагогічний процес набуває двобічного характеру: всі функції діяльності вчителя отримують двобічну спрямованість: на учня і на себе.

Професійне становлення майбутнього вчителя – це складний, багатосаровий, багатовимірний, багатовекторний процес, спрямований на перетворення особистості в напрямі професійно-орієнтованого зростання. Воно передбачає забезпечення мотиваційної настанови, педагогічної спрямованості на майбутню діяльність, набуття професійно значущих знань, умінь, навичок, способів дій майбутнього педагога. Цей процес розгортається поетапно: розпочинаючи з адаптації до умов навчання у педагогічних вишах, він поступово переходить в етап самовизначення, який невід'ємно пов'язаний із усвідомленням себе в майбутній професії і детермінується внутрішніми умовами, свідомістю та індивідуальною позицією. З часом цей етап трансформується в наступний – етап самореалізації, що характеризується появою потреби до самозростання в майбутній діяльності. Відтак, доходимо висновку, що професійно-особистісне зростання майбутнього фахівця є центральною ланкою його професійного становлення у процесі навчання у вишах, а системотвірним чинником професійного становлення майбутнього вчителя виступає його професійно орієнтована свідомість, у центрі якої знаходиться позитивна Я-концепція, що об'єднує в єдину систему уявлення особистості про себе саму: "Я-реальне", "Я-антиреальне" та "Я-професійне". Зміни, які відбуваються при цьому, передусім пов'язані з аксіологічною сферою майбутнього вчителя. Саме у процесі навчання в педагогічних вишах у майбутніх учителів формується чітко окреслена професійно-педагогічна спрямованість, яка виступає так званим "локомотивом", що сприяє цілеспрямованому розвитку педагогічних здібностей, формує чітко окреслену мотиваційну настанову на майбутню професію, впливає на успішність навчання, на формування особистісно

значущих та професійно обумовлених якостей тощо.

Отже, перший шар професійного становлення майбутнього вчителя – мотиваційний, який забезпечує позитивне ставлення до майбутньої професії, бажання займатися нею, стійкий інтерес до предмета, прагнення до професійного зростання; другий шар, невід'ємно пов'язаний з першим, – когнітивно-операціональний, що передбачає оволодіння професійно-значущими знаннями, вміннями, навичками, способами дій, які дозволяють майбутньому вчителю вільно працювати з інформацією (переробляти, структурувати, презентувати і т. ін.) відповідно до свого предмета, а також поглиблювати набуті знання, вміти творчо їх застосовувати тощо. І, нарешті, третій шар віддзеркалює рівень рефлексії. По-перше, це пов'язано з тим, що рефлексивний рівень розвитку педагогічних здібностей уважається найвищим (за Н.Кузьміною), по-друге, розвиток і збагачення рефлексивних уявлень дозволяє майбутньому вчителю не лише об'єктивно оцінювати власні здобутки та невдачі, але й накреслювати шляхи самозмін і саморозвитку, об'єктивно оцінювати цікавий досвід колег і, завдяки цьому, обирати приклади для наслідування. Оцінно-рефлексивний шар професійного становлення майбутнього вчителя віддзеркалює також його налаштованість та здатність до творчого саморозвитку і самозростання.

Вищезазначене закладає основи формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя, яка стає передумовою успішності його професійної діяльності і підґрунтям формування особливого виду свідомості – професійно-педагогічної. Підсумовуючи, можна стверджувати, що процес професійного становлення майбутнього вчителя суттєво перебудовує його мотиваційну, когнітивно-операціональну та оцінно-рефлексивну сфери.

Зважаючи на те, що певна частина майбутніх педагогів обирає свою майбутню професію під впливом випадкових, недостатньо усвідомлених причин, великого значення у процесі фахової підготовки набуває педагогічна підтримка професійного становлення майбутнього вчителя.

З огляду на багатошаровий і багатоаспектний характер професійного становлення майбутнього вчителя, можна зробити спробу окреслити вихідні методологічні положення, які б відповідали особливостям розглядуваного феномена. Багатоцільовий і багатовимірний характер професійного становлення має спиратися не лише на комплексну реалізацію системного, компетентнісного, особистісного, акмеологічного, синергетичного, аксіологічного та інших підходів, урахувати їх взаємовплив і певний перетин, але й урахувати їх збільшувану сукупну дію, множинну за своєю сутністю, внаслідок чого спостерігається мультиплікативний ефект, який виявляється як у сфері підготовки майбутніх учителів, так в соціальній сфері, що трансформується в особистісне зростання майбутніх педагогів на світоглядному, культурному, духовному рівнях і т. ін., а також спричиняє їхній саморозвиток і самозростання.

Багатовекторність взаємодії чинників, що впливають на процес професійного становлення, дозволяє зазначити, що мультиплікативний ефект, який відображає нелінійну дію цих чинників на досліджуване явище, не підпадає під чітко детерміновані умови, не піддається прямому управлінню чи впливу. Характерна особливість цього ефекту полягає у здатності нарощувати прогнозований результат, суттєво більший за сумарний, у процесі розгортання цієї системи у просторі та часі за умов правильного визначення зон біфуркації (розгалуження), які найбільш вразливі до якісних змін.

Характерні ознаки мультиплікативної дії у площині функціонування складних систем – це насамперед можливість багаторазового впливу одного чи декількох елементів системи на систему в цілому. По-друге, це можливість трансферу новацій у споріднені наукові галузі, що дозволяє відкривати нові явища, факти, напрями дослідницького пошуку. По-третє. Правильно прогнозований напрям спричиняє появу нових можливостей системи, завдяки чому відкриваються нові шляхи розробки проблеми в різних наукових площинах і напрямках. Така дія може призвести до суттєвих змін як у професійному, так і в соціальному та особистісному зростанні суб'єктів діяльності (зокрема майбутніх учителів), причому ці зміни можуть мати прискорений характер. На теоретичному рівні в межах концепції мультиплікативності починає діяти відповідний підхід, згідно з яким розглядається мультиплікативна множина системного, цілісного, синергетичного, компетентнісного, акмеологічного та аксіологічного підходів, дія яких у цій площині примножує один одного, перетворюючи їх в єдиний множинний за своєю сутністю вплив.

На технологічному рівні ця множинна дія спрямовується на серію дослідницьких заходів, пов'язаних із педагогізацією підготовки та підвищення педагогічної культури майбутніх учителів, забезпеченням саморозвитку, самозростання і взаємозбагачення всіх суб'єктів навчально-виховного процесу вищої школи.

Резюмуючи, можна стверджувати, що мультиплікативний підхід розкриває можливість багатовимірної впливу на професійне становлення майбутнього вчителя урізноманітненої педагогічної підтримки.

Педагогічну підтримку професійного становлення майбутнього вчителя, виходячи з думки Г. Коджаспирової, можна тлумачити як складну систему педагогічної діяльності, яка розкриває особистісний потенціал людини і містить у собі допомогу студентам у подоланні соціальних, психологічних й особистісних труднощів шляхом створення відповідних психолого-педагогічних умов. Це спільний процес визначення власних професійних інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання проблем, що заважають суб'єктам педагогічної взаємодії досягати бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні в майбутній професійній діяльності.

Базуючись на ідеях О.Газмана [5] щодо педагогічної підтримки професійного становлення майбутніх педагогів, можна стверджувати, що основними завданнями цієї підтримки є:

- допомога студенту в особистісному виборі, співвідношення особистісних і суспільних потреб;
- підтримка у процесі самодослідження, самоаналізу, роботі над собою;
- допомога майбутньому фахівцеві в самовираженні та самоствердженні.

Педагогічна підтримка професійного становлення майбутнього працівника освіти передбачає:

- згоду студента на допомогу і підтримку;
- урахування потенційних можливостей особистості і віру в можливість її розвитку;
- орієнтацію на здатність молодшої людини самостійно долати перешкоди;
- сумісність, співпрацю і сприяння суб'єктів педагогічного процесу вишу;
- реалізацію принципу "не зашкоджуй";
- рефлексивно-аналітичний підхід до процесу і результату педагогічної взаємодії.

В основу педагогічної підтримки покладено реалізацію таких принципів:

- студент не може бути засобом досягнення педагогічних цілей;
- самореалізація викладача виявляється у творчій самореалізації студентів;
- збереження власної гідності і гідності студента.

О.Бондаревська виокремлює два види педагогічної підтримки, які в аспекті професійної діяльності можуть бути трансформовані як:

а) загальна педагогічна підтримка всіх студентів – емоційний фон доброзичливості, взаєморозуміння і співробітництва, створення ситуацій взаємонавчання, діалогічного спілкування, залучення до творчих робіт, творчості;

б) індивідуально-особистісна підтримка – діагностика індивідуального розвитку, навченості, вихованості, виявлення особистісних проблем, створення ситуацій успіху, підвищення статусу студента у групі, налаштування на майбутню професію і т. ін.

Підсумовуючи, можна зауважити, що педагогічна підтримка не передбачає прямого управління процесом професійного становлення згідно з чітко окресленою траєкторією впливу на особистість майбутнього спеціаліста, а уважне ставлення до особливого, своєрідного, що має кожна молода людина від природи і що відображається в її індивідуальному досвіді, бажаннях, здібностях, потребах, намаганнях тощо.

Другий напрям педагогічної підтримки – це соціальна складова особистості майбутнього фахівця, яка відповідає як за процес виховання і навчання у вишу, так і за подальше "професійне життя" майбутнього вчителя, за успішність його адаптації в реаліях викладацької діяльності, у спілкуванні, встановленні педагогічно доцільної взаємодії з учнями, їхніми батьками, колегами і т. ін.

Зміст педагогічної підтримки спрямовується на:

– підтримку здоров'я майбутнього фахівця і налаштування на здоров'язбереження та здоровий спосіб життя, допомога в подоланні шкідливих звичок, вироблення вмій і навичок щодо піклування про власне здоров'я;

– підтримку інтелектуального розвитку студента з урахуванням особливостей коливання когнітивних процесів згідно з віковими феноменами студентської молоді; виявлення і розвиток пізнавальних інтересів щодо майбутньої фахової діяльності, допомога у створенні індивідуальних освітніх траєкторій;

– підтримка комунікативної діяльності майбутнього вчителя, налаштування на діалогічну взаємодію з колегами (іншими студентами), з викладачами, а в подальшому з учнями, батьками, колегами по роботі і т. ін., допомога в оволодінні вміннями та навичками педагогічного спілкування;

– підтримка взаємодії майбутнього вчителя з сім'єю (як із своєю, так і з сім'ями учнів), в усвідомленні цінностей сімейного життя, взаємовідповідальності батьків і дітей, взаємоповаги дітей і дорослих.

Педагогічна підтримка створює особливу соціально захищену, доброзичливу, творчу атмосферу, сприятливий психологічний клімат довкілля, що спонукає студентів до творчості, до максимального розкриття своїх здібностей, до саморозвитку і самовдосконалення. Водночас ця підтримка продукує ситуації вибору, які потребують від майбутніх учителів самостійності у прийнятті обґрунтованих рішень, що у своїй основі передбачають використання набутих знань, умій і навичок, а також відповідальності за прийняті рішення.

Педагогічна підтримка детермінує розвиток вольових якостей, умій приймати рішення в нестандартних ситуаціях навчальної і майбутньої професійної діяльності, спрямовується на розвиток ініціативи студентів, їхнє самовизначення і саморозвиток тощо. При цьому створюється принципово нова організація педагогічного процесу, вектор якого змінюється у напрямі життєвих проблем майбутнього педагога. Вищезазначене суттєвим чином перетворює роль і функції традиційних організаторів педагогічного процесу у вишах – викладачів, кураторів і наставників, що мають набувати якостей викладача-фасилітатора, якому притаманні емпатійність, фасиліативність і рефлексивність. Ці якості цілком природно впливають на особистість майбутнього вчителя і, у свою чергу, спонукають до опанування специфічним видом його професійної діяльності – педагогічної фасилітації.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що перший вектор педагогічної підтримки спрямований на формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі навчання у виші [6]. Другий вектор цієї підтримки визначається особливостями професійного становлення майбутнього фахівця як цілісної особистості, якій притаманна взаємодія, узгодженість внутрішнього і зовнішнього світу, опанування духовним, культурним і виробничим досвідом людства, урахування особливостей історичного розвитку з реаліями сучасного світу тощо. Ще Дж. Дьюї зазначав, що людині від народження притаманний художній інстинкт і успішність навчання та виховання залежить від задоволення, зокрема цього інстинкту. В цьому сенсі педагогічна підтримка має спрямовуватися на формування естетичного світогляду майбутнього вчителя незалежно від обраного ним напрямку фахової підготовки, що стимулює самореалізацію майбутнього педагога як суб'єкта професійно-педагогічної діяльності, забезпечує розгортання широкого спектру його само детермінації у сфері краси, дозволяє ефективно здійснювати естетично творчу педагогічну діяльність [7, с.6].

Третій вимір педагогічної підтримки спрямовується на формування педагогічної обдарованості. В цьому аспекті слід урахувати, що педагогічна обдарованість порівняно з іншими видами обдарованості на практиці зустрічається дуже рідко. Вихідними положеннями педагогічної підтримки цього конструкту є усвідомлення того, що педагогічно обдарований студент (або студент, у якого простежуються витоки педагогічної обдарованості) є суб'єктом педагогічного процесу, його учасником, при цьому майбутнього вчителя необхідно налаштовувати на накопичення індивідуального пізнавального, життєвого і частково-професійного досвіду (набувається насамперед під час педагогічної практики), опанування професійно значущими знаннями, вміннями і навичками, надавати можливість бути суб'єктом власної діяльності, вибудовувати своє ставлення до майбутньої професії. Найбільш узагальненою формою цього ставлення є професійно-педагогічна спрямованість, завдяки якій у студентів починають розвиватися педагогічні здібності та формуватися педагогічна обдарованість.

Висновки:

1. Професійне становлення майбутнього вчителя – це процес його поступового входження у професійну діяльність у період навчання у виші, це складний, багатоплановий, багатовекторний процес, спрямований на перетворення особистості в напрямі професійно-особистісного зростання.

2. Використання вихідних положень концепції мультиплікативності розкриває можливості багатовимірного впливу на професійне становлення майбутнього вчителя, урізноманітненої педагогічної підтримки.

3. Педагогічна підтримка професійного становлення майбутнього вчителя – це складна система педагогічної діяльності, що розкриває особистісний потенціал людини і містить у собі допомогу студентам у подоланні соціальних, психологічних й особистісних труднощів шляхом створення відповідних психолого-педагогічних умов.

4. Педагогічна підтримка професійного становлення майбутнього вчителя діє у трьох площинах: формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів, естетичного світогляду та педагогічної обдарованості. Подальші розвідки в цьому напрямі полягають у розробці сукупності педагогічних технологій і спрямовані на реалізацію цієї підтримки

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лотова И.П.* Психологические условия личностно-профессионального развития студентов вуза / И.П. Лотова // Педагогика. – 2008. – № 5. – С. 59-63.
2. *Орлов В.Ф.* Професійне становлення вчителя як предмет педагогічних досліджень / В.Ф.Орлов // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1. – С. 42-51.
3. *Деркач А.А.* Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. – [Кн. 4: Развитие ценностной сферы профессионала] / А.А. Деркач. – М.: Изд-во РАГС, 2001. – 483 с.
4. *Андронов В.П.* Психологические характеристики рефлексивного сознания: материалы межд. научн. конф. : "Акмеология: личностное и профессиональное развитие" / В.П. Андронов, Л.Н. Тарасова, О.О. Плякова, С.И. Соболев. – М.: "ЭКО", 2004. – С. 18-21.
5. *Газман О.С.* Неклассическое воспитание: от авторитарной педагогики у педагогике свободы / О.С. Газман / Ред.-сост. А.Н. Тубельский, А.О.Зверев. – М., 2002. – 125 с.
6. *Галицан О.А.* Формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.. пед.. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / О.А. Галицан. – Одеса, 2010. – 21 с.
7. *Зелена І.О.* Педагогічні умови формування естетичного світогляду майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.. пед.. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / І.О. Зелена. – Черкаси, 2011. – 21 с.

Подано до редакції 28.09.2011
